

Zwaksten het slechtste af

JOKE VAN DER ZWAARD

Sloop en nieuwbouw van een wijk kan een breekijzer zijn voor mensen om hun positie te verbeteren. Dat stelden Duyvendak, Boonstra, Kleinhans en Veldboer in *TSS* nr. 3 naar aanleiding van hun onderzoek in Hoogvliet. Maar ander onderzoek, onder verhuizers uit Rotterdamse wijken, laat ook iets heel anders zien: de zwakste groepen zijn na gedwongen verhuizing het slechtste af.

Herstructurering van niet-naoorlogse wijken is onvermijdelijk. De huizen zijn administratief afgeschreven en moeilijk verhuurbaar en de bevolkingssamenstelling is te 'eenzijdig'. Er moeten daarom meer bewoners met hoge inkomens bij om verdere verloedering te voorkomen. Natuurlijk schrikken de bewoners die weg moeten en maken sommigen luidruchtig bezwaar. Ze willen niet weg, maar uiteindelijk is iedereen tevreden met zijn of haar nieuwe woning, ook als die buiten de oude wijk staat. Deze – met wat onderzoeksgegevens onderbouwde – gedachten lijken te domineren in de vergaderkamers waar de 'wijkvisies' en vastgoedplannen worden ontwikkeld. Het terughalen van de middengroepen uit de randgemeenten naar de stad bleek te hoog gegrepen.

Het streven is nu een wooncarrière te bieden aan sociale stijgers, of aantrekkelijke startmogelijkheden te creëren voor de nog bij moeder thuishangende studenten en voor de 'creatieve klasse'. Smart Agency en andere consumentenonderzoeksbureaus voor woningcorporaties bevestigen 'het gelijk' van die aanpak. Mooie sociale doelen, zoals menging van bevolkingsgroepen – profijtelijk voor minderbedeelden – zijn door de meeste wetenschappers afgeschoten, dus daar waagt men zich niet meer aan.

Hoogvliet-onderzoek

Dit is gelukkig niet het hele verhaal. Want er is ook ander onderzoek, dat wel die sociale doelen in het vizier houdt. Zo laat Nicis, het zelf benoemde Nederlandse topkennisinstituut over grote steden, een onderzoek uitvoeren naar de zogenoemde waterbedeecten. Waar komen de mensen terecht die vanwege hun te lage inkomen niet meer terug kunnen keren in hun oude wijk? Vaak in andere concentratiewijken van lage inkomens, is het antwoord.¹

Een ander voorbeeld is het onderzoek dat woningcorporaties Woonbron en Vestia en deelgemeente Hoogvliet lieten doen naar de vraag of de bewoners van de herstructureringswijken in dit stadsdeel er individueel op vooruit zijn gegaan.² In Hoogvliet is veel gesloopt, maar het streven was om alle gedwongen verhuizers een goed alternatief binnen de deelgemeente te bieden. De conclusie van de onderzoekers Duyvendak, Boonstra, Kleinhans en Veldboer

is voorzichtig positief, zo was te lezen in *TSS* nr. 3 maart 2008. De verhuizing naar een 'betere' buurt komt het gevoel van eigenwaarde van de bewoners ten goede en dat kan helpen om ook op andere levensgebieden stappen vooruit te zetten. Enkele bewoners hebben dat ook feitelijk gedaan, maar zij beschouwen hun bescheiden sociale stijging – enigszins tot verrassing van de onderzoekers – niet als opbrengst van de herstructurering, maar als een eigen verdienste. De benodigde hulp en informatie kregen ze niet van hun nieuwe, beter gesitueerde 'buren', maar van familie, vrienden, kennissen, oud-collega's en van de instanties die daarvoor zijn.

In het artikel in *TSS* illustreren de onderzoekers dat met het verhaal over 'mevrouw Henriques', een Antilliaanse alleenstaande moeder die na de verhuizing naar een naburige 'betere' wijk én na een opleiding die haar door de sociale dienst werd aangeboden sinds kort weer een betaalde baan heeft. Haar woonlasten zijn omhooggegaan; of dat ook voor haar inkomsten geldt, blijft onvermeld. Maar het werkzame leven bevalt haar goed en ze vindt haar nieuwe wijk een sociaal gezondere omgeving voor haar kinderen.³

Het is mooi dat de onderzoekers zo'n voorbeeld geven, want die mis je in heel veel onderzoeksrapporten over de sociale gevolgen van herstructurering. Ook bij kleine aantallen respondenten moeten we het doen met percentages tevreden en ontevreden verhuizers en een paar citaten. Mevrouw Henriques

is met haar 'herintreding' op de arbeidsmarkt wel een tamelijk atypisch voorbeeld uit het onderzoek. En als ze dat al is in Hoogvliet, waar aanvullende sociale en economische maatregelen ervoor moesten zorgen dat 'elke individuele Hoogvlieter er beter van moet worden', dan zal dat vermoedelijk nog meer gelden voor gebieden waar herstructure-

ring enkel een vastgoed- of bevolkingspolitieke operatie is. Zoals in de deelgemeente Kralingen Crooswijk in Rotterdam, waar op de plek van een oude wijk simpelweg een nieuwe wijk wordt gebouwd voor een (koopkrachtiger) bevolkingsgroep waarvan de stad Rotterdam er te weinig heeft.

Eigen onderzoek

In het kwalitatieve onderzoek dat Joke de Wilde en ik deden naar de woonbeleving en betrokkenheid van 'uitverhuizers' (gedwongen verhuizers vanwege herstructurering) in hun nieuwe wijk,⁴ kwamen we een paar 'mevrouw Henriquessen' tegen. Maar we vonden ook andere reacties en uitkomsten die te denken

geven over de aanpak van herstructurering. De vijftig uitverhuizers uit ons onderzoek kwamen voornamelijk uit de Rotterdamse wijken Hoogvliet, Zuidwijk en Crooswijk en de Schiedamse wijk Nieuwland, en ze woonden maximaal twee jaar in hun nieuwe wijk. We vroegen hun naar het verhuizingsproces, hun beoordeling van de woning en de woonomgeving, het gebruik van voorzieningen, hun sociale netwerk, hun contacten in de straat en hun bemoeienissen met zaken in hun woonomgeving – allemaal in vergelijking met hun vorige woonomgeving. Centraal in dit onderzoek stond het thuisgevoel in de nieuwe wijk, afgezet tegen hun oude situatie.

Onze hypothese was dat de woontevredenheid en de participatie van mensen behalve van de kwaliteiten en voorzieningen van de nieuwe wijk ook afhangt van de mate waarin zij eigen keuzes kunnen maken, ook al zijn dat noodgedwongen keuzes. We vonden drie patronen ofwel groepen, die – toeval of niet – in gelijke mate waren vertegenwoordigd in onze onderzoeksgroep.

Dicht bij de oude plek

Ten eerste gaat het om een groep oudere en voornamelijk 'autochtone' Nederlandse bewoners, die ook in het onderzoek van Duyvendak c.s. sterk zijn vertegenwoordigd. Zij hebben al een lange woongeschiedenis in de oude wijk. Ze streefden ernaar om zo dicht mogelijk bij hun oude woonplek en de bekende voorzieningen en mensen te blijven wonen. Daar hebben ze zich op de informatieavonden voor bewoners actief voor ingezet en dat is hun in Hoogvliet ook gelukt. De periode van verhuizing en de onzekere jaren daarvoor waren echter zwaar: door de verloedering, leegstand en tijdelijke en onduidelijke bewoning van huizen om hen

heen. Sommigen kwamen nauwelijks meer de deur uit, omdat ze op straat niks meer te zoeken hadden en omdat ze bang waren voor inbraak. Ze moesten het echter tot het einde toe volhouden, omdat ze de verhuisvergoeding niet konden missen.

Enkele bewoners met gezondheidsproblemen werden voortijdig door hun kinderen uit het sloopgebied weggehaald en wonen nu ver weg van hun oude vrienden en kennissen. De bewoners die het is gelukt om – met voldoende bekenden om zich heen – hun woonwensen te realiseren, zijn opgelucht en tevreden met hun nieuwe woonsituatie. Ze ervaren de flat met lift en camerabeveiliging als veiliger en comfortabeler. Maar er is ook meer afstand tot de straat en er zijn nog geen ontmoetingsplekken ontstaan buiten het gebouw. Ze wonen tevreden in de enigszins van de buitenwereld afgekeerde seniorenburchten.

Naar een 'betere' buurt

De tweede groep bewoners bestaat veelal uit tweeoudergezinnen, maar omvat ook een enkel eenoudergezin en een enkele alleenstaande. Het zijn voor 70 procent autochtone Nederlanders en verder hebben ze een Surinaamse, Turkse of Antilliaanse achtergrond. Ze hebben de herstructurering gebruikt om een stap in hun wooncarrière te zetten. De leeftijd in deze groep varieert van 28 tot 60 jaar, met vooral 36- tot 47-jarigen. Bij een deel van hen zat een verhuizing toch al in de planning. Dat zijn de sociale stijgers, die opgroeiden in de wijk, of een vergelijkbare wijk, en toe werkten naar een eigen 'gezinswoning' in een middenklassenbuurt.⁵ Ze verhuisden bijvoorbeeld van Crooswijk naar Prins Alexander.

Bij anderen was de noodgedwongen verhuizing de belangrijkste reden om een stap in hun

wooncarrière te zetten. Dat zijn vooral nieuwe stedelingen die ervoor hadden gekozen met hun gezin in de 'multiculturele' buurt te (blijven) wonen. Zij vertrekken enigszins beledigd ('Ze willen hier toch zo graag middengroepen!') naar een kleiner huis in een chiquere buurt omdat ze niet jarenlang in een sloopgebied met noodlijdende voorzieningen willen wonen. Van Crooswijk naar Kralingen of Hillegersberg bijvoorbeeld. Hoewel sommigen zich een tijd lang collectief hebben beziggehouden met (c.q. hebben verzet tegen) de herstructurering, was de verhuizing een individueel traject naar een straat of wijk waar men nog niemand kende. Niet iedereen wachtte de verhuisperiode en de verhuisvergoeding af. Een derde van de groep kocht voor het eerst een huis.

Deze groep beoordeelt de nieuwe woonomgeving wisselend. De nieuwe wijk is rustig, maar ook saai. Het groen bestaat vooral uit privéuintjes en kijkgroen; en tegen het groen van het Kralingse Bos naast Crooswijk kan dat natuurlijk niet op. De contacten in de straat zijn afstandelijk, maar dat kan misschien nog veranderen.

Onbestemde verhuizingen

De laatste groep bewoners bestaat uit veel moedergezinnen, oud-bewoners van Zuidwijk; laagopgeleid, zonder baan, met een immigratieachtergrond, voornamelijk dertigers. De mensen uit deze groep hebben het minst actief ingespeeld op de noodgedwongen verhuizing. Ze wilden helemaal niet weg, hadden het druk met andere sores (de nasleep van een scheiding, schulden, ruzies) en hadden vanwege hun lage inkomen geen echte woonplannen en beperkte keuzemogelijkheden. Zij moesten vanwege de benodigde verhuisvergoeding ook de neergang van hun straat tot bijna het eind

toe meemaken. De meesten gingen, nadat ze een of meer woningen hadden geweigerd, wonen in een beter huis in een wijk waar zij een paar mensen, meestal landgenoten, kenden. Ze kozen voor het huis en veel minder voor de wijk en kwamen bijna allemaal in een oude, centraler gelegen stadsvernieuwingswijk terecht.

Sommigen hebben het daar naar hun zin, vooral omdat de wijk stedelijker en levendiger is, ze maken gebruik van voorzieningen in de wijk en hebben een nieuwe stap in hun leven gezet. Meer verhuizers/vrouwen hebben tot nu toe hun draai niet kunnen vinden in de nieuwe wijk. Ze wonen weer dicht bij hun familie, maar voelen zich niet meer thuis in de Turkse gemeenschap die ze door de eerdere verhuizing dachten achter zich te hebben gelaten. Of ze voelen zich als Ghanezen buitengesloten door de gevestigde immigrantengemeenschap, en daar hebben hun kinderen ook last van. De meesten ervaren hun verhuizing niet als een stap vooruit en ze zijn ook op andere levensdomeinen niet veel verder gekomen. Ze zijn nog steeds alleenstaande moeder met een bijstandsuitkering en hebben moeite om rond te komen, want 'Nederland is duur'.

Omgekeerd effect

We denken dat we hiermee drie veelvoorkomende typen verhuizers uit herstructureringsgebieden hebben geïdentificeerd en dat deze uitsplitsing zicht geeft op de verschillende effecten van herstructurering. Wat allereerst opvalt, is dat de zwakste groepen het slechtste af zijn. Dat zijn de oudere mensen met gezondheidsproblemen die de zware pre-herstructureringsperiode niet volhouden en zonder verhuisvergoeding vertrekken naar een wijk waar zij geheel op een dochter of een zoon zijn

aangewezen. En de gezinnen in de bijstand met allerlei sores aan hun hoofd die uiteindelijk in een oude stadsvernieuwingswijk terechtkomen waar ze zich niet altijd thuis voelen.

De verhuizers die van de herstructurering profiteren en hun woonsituatie verbeteren of een stap in hun wooncarrière zetten, staan in allerlei opzichten steviger in hun schoenen. Een deel van hen behoort tot de groepen die men eigenlijk door herstructurering binnen de wijk wil houden. Afgaande op deze gegevens van bewoners die naar een andere wijk verhuisden, en dat is gemiddeld genomen de grootste groep bij herstructureringsoperaties, lijkt herstructurering het omgekeerde van sociaal-economische menging te bewerkstelligen: de ouderen verhuizen naar de seniorenclaves, de arme bewoners verhuizen naar andere arme wijken en de (potentiële) middengroepen verhuizen naar de middenklassenwijken.

Individualisering

Herstructurering individualiseert, dat is een andere conclusie. Terwijl in de stadsvernieuwing van dertig jaar geleden een verbindende en ondersteunende participatiestructuur werd ontwikkeld, met opbouwwerkers en bewonersorganisaties met eigen deskundigen, worden de bewoners uit de huidige sloopgebieden op zichzelf teruggeworpen. Het is niet altijd mogelijk om in hun oude wijk te blijven en hun keuzemogelijkheden hangen uiteindelijk af van hun individuele omstandigheden en de hulp van hun eigen sociaal netwerk. Volgens Duyvendak c.s. blijken fysieke ingrepen soms letterlijk het breekijzer voor sociale interventies te kunnen zijn. Dat blijkt niet echt uit hun onderzoek en het is de vraag of het veel voorkomt.

Dat breekijzer is voorlopig wel hard nodig om wat professionele oogkleppen en schotten weg te halen. Want om te voorkomen dat de zwakste groepen er door herstructurering op achteruitgaan of dat ze met al hun sores alleen maar worden verplaatst, zouden woningcorporaties al in een vroeg stadium behalve naar huisvesting ook naar gezondheid, inkomen en werk moeten kijken – en daar zo nodig andere instanties bij moeten betrekken. Dat noemen we dan niet voyeuristisch en modern-streng 'achter de voordeur komen', maar een sociale aanpak van herstructurering.

Joke van der Zwaard is zelfstandig onderzoekster en publiciste.

Noten

- 1 Uit: *Waterbedeffecten van gebiedsgericht stedelijk beleid*, lezing en powerpoint-handout van onderzoekster Anne Slob (november 2007).
- 2 Lex Veldboer e.a., *In beweging brengen en richting geven. Herstructurering en sociale stijging in Hoogvliet*. Rotterdam: deelgemeente Hoogvliet / Vestia Rotterdam / Woonbron, 2007.
- 3 Jan Willem Duyvendak e.a., Meer eigenwaarde door herstructurering. Groot onderzoek onder bewoners Hoogvliet verrast. *TSS*, jrg. 62, nr. 3, p. 16-20, 2008.
- 4 Het onderzoek werd in 2007 uitgevoerd voor CMO Stimulans in Rotterdam in opdracht van de provincie Zuid-Holland. Het rapport getiteld *Thuis in de nieuwe wijk. Woonbeleving en wijkbetrokkenheid van herstructurering-uitverhuizers* is te downloaden van www.jokevanderzwaard.nl.
- 5 Over de twijfels van sociale stijgers over de verhuizing naar een (witte) middenklassenbuurt, zie: L. Karsten e.a., *Stadsmensen. Levenswijze en woonambities van stedelijke middengroepen*. Amsterdam: Het Spinhuis, 2006.